

Bij de presentatie van het onderzoeksverslag van Action Zoo Humain dragen jongeren van de jongerencomités met artistieke interventies bij aan het gesprek over de erfenis van het tentoonstellen in Nederland van mensen uit de koloniën als 'exotisch'. Beeld Patrick Post

Theatervoorstelling

Mensen van kleur werden ook in Nederland als in een dierentuin getoond. Dit gezelschap maakte er een voorstelling over

In de theatervoorstelling *De Waarheidscommissie Nederland* brengt een Vlaams theatergezelschap de Nederlandse geschiedenis van tentoonstellingen van 'exotische mensen' naar het heden. 'Op sociale media is nog steeds een *human zoo* gaande voor mensen van kleur.'

Maaik van Houten 18 februari 2024

Ach, die mensentuin, viel het daarmee in Nederland niet heel erg mee? Zo vaak gebeurde het toch niet dat in de vorige eeuw mensen uit de koloniën werden tentoongesteld aan een wit publiek? En trouwens, waarom zouden we ons daar nu nog mee bezig moeten houden?

Blijf op de hoogte

De Vlaamse regisseur Chokri Ben Chikha, artistiek leider van het Gentse theatergezelschap Action Zoo Humain, stuitte op ongelof en scepsis toen hij van zijn voorstelling over mensentuinen in België een Nederlandse versie wilde maken. *De Waarheidscommissie Nederland*, zoals het theaterstuk heet, is begin april weer te zien, in Den Haag.

Dat Belgen nog in 1958 bij de Wereldtentoonstelling in Brussel Congolezen konden bekijken, dat gaat er bij Nederlanders goed in. Maar dat dit ook hier gebeurde?

Dat is dus wel zo. Tijdens de Internationale Koloniale en Uitvoerhandel Tentoonstelling in 1883 werd op het Museumplein een Indisch dorp nagebouwd. Er waren 38 mensen uit het voormalige Nederlands-Indië gehaald om dat dorp te 'bewonen' en inheemse muziek te maken. Bezoekers liepen in en uit het dorp.

Een kleine dertig Surinamers werden overdag in een soort circustent gezet. In totaal een miljoen mensen kwamen erop af om hen vanachter hekken bekijken. Op het terrein van de latere dierentuin Blijdorp was in 1928 een soortgelijke volkerenshow, met Senegalezen, in datzelfde jaar was er bij de Indische Tentoonstelling in Arnhem een mensentuin of 'Human Zoo', zoals Ben Chikha ze noemt.

"Het was er dus in Nederland niet zomaar eentje", zei Ben Chikha onlangs bij de presentatie in Amsterdam van het artistiek onderzoeksrapport dat bij de voorstellingen is gemaakt. Ben Chikha wijst ook op jaarmarkten en kermissen, 'van Groningen tot Zeeland', waar mensen die vaak gekocht waren door hun werkgevers, hun kunstje moesten doen.

Minderwaardige mens

De Vlaming, die ook doceert aan de kunstacademie in Gent, heeft uitgebreid onderzoek gedaan naar dit veelal onbekende stukje Nederlands verleden. Hij nam daarvoor onder anderen historicus Bert Sliggers in de arm. Die stelde in 2009 voor het Teylersmuseum in Haarlem een expositie samen over de mensentuinen: *De exotische mens. Andere culturen als amusement*.

"Zo werden de mensen tentoongesteld, als exoten", zegt Sliggers. "Ook op affiches van theaters en kermissen werden ze gebracht als exotisch. Het ging om het exposeren van iets vreemds, allemaal vanuit het witte gevoel dat je boven hen staat, dat de anderen primitief zijn, seksueel ongeremd."

Hij weerspreekt daarmee de gedachte van zijn collega-historicus Piet Emmer, die benaderd is voor het onderzoek vanwege zijn kennis van de slavernij. Emmer staat bekend als een wetenschapper die vindt dat er te zwart-wit over slavernij wordt gedacht.

Over de mensentuinen weet hij weinig, schrijft Emmer in een mail aan de projectleider van Action Zoo Humain, Sietske de Vries – de mail is opgenomen in het onderzoeksrapport. Maar het lijkt de emeritus-hoogleraar 'voor de hand te liggen dat de nationale regeringen de bevolking wilden informeren over het koloniale bezit' - tv of film waren er immers nog niet, aldus Emmer.

Dat klopt niet, zegt Sliggers: "Goede bedoelingen zaten er niet achter. Het is een optelsom van heel veel leed en het exposeren gebeurde om te laten zien hoe minderwaardig die exotische mens was."

Surinaamse vlag

In het theaterstuk wordt Sliggers opgeroepen als deskundige. Het verhaal van de mensentuin is gegoten in de vorm van een zitting van de Waarheidscommissie Nederland. Inspiratie daarvoor gaf de waarheids- en verzoeningscommissie die in Zuid-Afrika na het einde van de apartheid in 1990 werd ingesteld.

De voorzitter van die commissie was bisschop Desmond Tutu. Zijn dochter Mpho Tutu van Furth, die in Nederland woont, speelt in het theaterstuk de voorzitter van de waarheidscommissie, afgewisseld door oud-Kamerlid Kathleen Ferrier, nu onder andere actief als voorzitter van de Nederlandse Unesco-commissie.

Net als de Zuid-Afrikaanse waarheids- en verzoeningscommissie, is deze artistieke waarheidscommissie nadrukkelijk geen rechtbank, er worden geen straffen uitgedeeld. De geschiedenis van de mensentuin wordt vanuit verschillende perspectieven belicht. Veel ruimte is er voor de vraag of dat verleden doorwerkt in het heden. En hoe het verder moet.

Als hoofdgetuigen treden afstammelingen op van tentoongestelde voorouders, een getuige speelt de dochter van een Keniaanse stam die zichzelf moest laten zien aan westerse toeristen.

De expositie in Amsterdam in de negentiende eeuw komt meteen binnen bij het begin van de voorstelling. Een van de voorvaders van de getuigen is gestorven tijdens die tentoonstelling, hij was onderdeel van het Surinaamse dorp. De getuigen komen zijn beenderen halen, die worden in een ritueel bedekt met de Surinaamse vlag.

VVD-raadslid

In de commissie zitten een cultureel antropoloog, een korporaal buiten dienst van de luchtmacht met een Molukse achtergrond en een VVD-gemeenteraadslid. Met name die laatste is niet overtuigd van de schadelijke effecten van de mensentuin. Zij vindt dat allemaal zwaar overdreven.

Actrice Mareille Labohm vond dat een 'hele leerzame rol', zei ze bij de presentatie van het onderzoeksrapport: "Ikzelf leef en denk niet zo, maar ik vind het heel belangrijk dat deze stem in de voorstelling zit. Ik ben er wel van geschrokken hoe makkelijk het ging. Ik dacht dat ik het heel erg zou vinden om de rechterkant op te lopen, maar die gedachten liggen zo voor het oprapen, er hoeft maar wat te gebeuren en je denkt ook zo."

Bij het project zijn in samenwerking met theaterproducent Degasten ook jongeren betrokken. Van hen komt een heel ander geluid dan van het VVD-raadslid. Nelgina Khansani Chauke van Leeuwen ziet de invloed van de mensentuin in de manier waarop nu naar mensen van kleur wordt gekeken.

Ze wijst op de sociale media: "Dat is een nieuw museum waarin we opnieuw naar mensen kijken. En hier is nog steeds een *human zoo* gaande voor mensen van kleur. Als een persoon van kleur op tv komt of er is iets gaande waardoor een persoon van kleur een podium krijgt, dan hoef je niet ver te scrollen in de reacties of er zijn weer racistische opmerkingen te vinden."

Ook de makers van de voorstelling zijn ervan overtuigd dat er een relatie is tussen de mensentuin en racisme: "Racisme is een structureel probleem dat geworteld is in ons koloniaal verleden." Daarbij kan het niet blijven: "Als je blijft doen, zoals je altijd al gedaan hebt, zal je blijven tegenkomen wat je altijd al tegenkwam."

Helend proces

Het slot van de voorstelling gaat in op de vraag of er in Nederland een waarheids- en verzoeningscommissie zou moeten komen voor de verwerking van dat koloniale verleden en de pijn te halen

de verwerking van dat koloniale verleden en de pijn te nemen. Kathleen Ferrier vindt van wel, samen met de remonstrantse predikant Joost Röselaers is ze al langer met dit idee bezig.

De waarheidscommissie in Zuid-Afrika staat daarvoor model. “Maar we willen die niet een-op-een kopiëren”, zegt Ferrier. “De situatie en de context zijn anders. Het grootste verschil is dat de mensen om wie het hier gaat, uit ons koloniale verleden, niet meer leven. En de waarheid, van de slavernij, hoeven we niet meer uit te zoeken. Die kennen we.”

Ferrier ziet zo’n commissie daarom als een platform, waarin alle verhalen worden gehoord. “Er is een helend, spiritueel proces nodig. Dat kan alleen als iedereen de kans krijgt zijn of haar verhaal en gevoelens te delen over hoe het verleden doorwerkt in het heden. Iedereen, dus ook de mensen die van Zwarte Piet houden. Na de verkiezingen is het nog belangrijker dat die verhalen allemaal verteld worden.”

Bij de presentatie van het onderzoeksrapport kreeg ze scherp weerwoord van jongeren. “Ik ga geen heling vinden in een gesprek met witte mensen. Ik ga focussen op mezelf”, zei Djuwa Mroivili, één van de weinige pianisten van kleur in de overwegend witte wereld van de klassieke muziek.

Indy Bentall, student aan de kunstacademie, ziet dat ook zo: “Het constant zoeken naar beide kanten van een verhaal kan heel vermoeiend zijn. Ik leef in een wit kunstinstituut. Het gesprek aangaan met witte mensen is niet voedend voor mij.”

Ook van wetenschappelijke zijde komen er kanttekeningen. De Zuid-Afrikaanse theoloog Sandiswa Lerato Kobe, gepromoveerd op Tutu’s nalatenschap, stelde onlangs in deze krant dat de waarheids- en verzoeningscommissie in Zuid-Afrika te veel een top-down proces was, in plaats van dat het van onderop kwam. En vergeving moet in haar ogen altijd gepaard gaan met rechtvaardigheid, met het verbeteren van kansen voor een nieuwe generatie.

Sterke identiteit

Ferrier begrijpt de kritiek, zonder dat die haar afbrengt van het idee van een platform waar alle perspectieven aan bod komen. Niet van bovenaf, maar tussen de mensen, zegt ze. En theoloog Kobe heeft volgens haar gelijk dat sociale rechtvaardigheid en economische gelijkwaardigheid essentiële onderdelen zijn van zo’n proces.

Tegen de jongeren die geen heil meer zien in een gesprek met witte mensen zegt Ferrier: “Ik hoor steeds meer: ‘ik hoef jou niet, ik ben mezelf en ik ben hier niet om anderen te pleasen’. Het is niet ons idee om alles fijn samen te doen. Alleen vanuit een sterke identiteit kun je een connectie aangaan die voor jou goed is.”

Ze ziet, zegt ze, veel ‘fragmentarisering.’ “Daar moet je voor waken. We kunnen alleen verder als we weten dat we elkaar nodig hebben.”

Lees ook:

Theoloog Sandiswa Lerato Kobe: ‘Vergeving komt van ons mensen zelf, niet van God’

In Zuid-Afrika klinkt steeds meer kritiek op de vergeving die aartsbisschop Desmond Tutu predikte om het apartheidsverleden te verwerken. [Hij vulde dat te westers en christelijk in, vindt ook theoloog Sandiswa Lerato Kobe, die in Amsterdam promoveerde op Tutu’s nalatenschap.](#)

Religie & Filosofie

Wilt u elke week de Religie & Filosofie nieuwsbrief van Trouw ontvangen via e-mail?

Uw e-mailadres

religie&filosofie

Net binnen

[MEER >](#)

Aanvaring

Persoon die te water raakte in Botlek waarschijnlijk overleden

Energiemarkt

Greenchoice ontmoedigt op nieuwe manieren de teruglevering van zonnestroom

Asielplafond

COA denkt maximaantal asielzoekers Ter Apel op tijd te halen

Liveblog Midden-Oosten

Afzetting bij ambassade Israël opgeheven, bewaking gaat door

Vacature Hoofdredacteur Trouw

Trouw is op zoek naar een hoofdredacteur

Interviewserie Hatoun al-Fassi

Moslimfeminist Hatoun al-Fassi: 'Allah maakte mogelijk ook vrouwen profeet'

Boekrecensie Filosofie

Rutten beoefent intellectuele gymnastiek met het bestaan van God

Best gelezen

[MEER >](#)

1 **Als Navo-chef was Rutte derde keus**

2 **Navalny: 'Wie de waarheid achter zich heeft, zal winnen'**

Interview Charlotte Knowles

Hoe we allemaal medeplichtig zijn aan onze eigen onvrijheid

[MEER RELIGIE&FILOSOFIE >](#)

Wilt u iets delen met Trouw?

Tip hier onze journalisten

Algemeen

Over ons
Contact met Trouw
Privacystatement
Abonnementsvoorwaarden
Gebruiksvoorwaarden
Cookiebeleid
Privacy-instellingen
Auteursrecht
Colofon

Service

Klantenservice
Bezorgklacht indienen
Bezorging pauzeren
Bezorging wijzigen
(Bezorg)adres wijzigen
Adverteren
Losse verkoop

Meer Trouw

Abonneren
Nieuwsbrieven
Digitale krant
Webwinkel
RSS-feeds
Facebook
Twitter
Android apps
iOS apps

Navigeer

Columnisten
Recensies
Archief

Op alle verhalen van Trouw rust uiteraard copyright.

Wil je tekst overnemen of een video(fragment), foto of illustratie gebruiken, mail dan naar copyright@trouw.nl.

© 2024 DPG Media B.V. - alle rechten voorbehouden